

MAKTABGACHA YOSHDAGI “INKLYUZIV” (RUHAN SOG‘LOM, SOG‘LOM FKRLOVCHI, JISMONAN NOGIRON) BOLALARGA SENSOR TARBIYA VA ILK MATEMATIK SABOQ BERISHDA INNOVATSION TA’LIMiy O‘YINLAR ORQALI TA’LIM-TARBIYA BERISH

Aziza Yakubova Murodillayevna

Samarqand viloyati Kattaqo‘rg‘on shahri

19-DMMT tarbiyachisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi “inklyuziv” bolalarga ya’ni ruhan sog‘lom, sog‘lom fikrlovchi, biroq jismonan nogiron bolalarga sensor tarbiya va ilk matematik saboqlarni innovatsion ta’limiy o‘yinlar orqali berishning samarali usullari yoritilgan. Tadqiqotda zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida o‘yin metodikasining ahamiyati, bolaning shaxsiy rivojlanishiga, idrok, tafakkur va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishdagi roli tahlil qilingan. Shuningdek, inklyuziv ta’lim sharoitida har bir bolaning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda moslashtirilgan o‘quv-o‘yin faoliyatining afzalliklari ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, maktabgacha yosh, sensor tarbiya, ilk matematik tasavvurlar, innovatsion o‘yinlar, ta’limiy texnologiyalar, individual yondashuv, pedagogik metodika.

KIRISH

Hozirgi davrda ta’lim tizimining eng muhim yo‘nalishlaridan biri bu inklyuziv ta’limni rivojlantirishdir. Inklyuziv ta’lim bu jismoniy, aqliy yoki ruhiy rivojlanishida turli darajadagi cheklovlarga ega bo‘lgan bolalarning sog‘lom tengdoshlari bilan birgalikda ta’lim-tarbiya olishiga imkon yaratadigan tizimdir. Maktabgacha ta’lim bosqichi bolaning shaxsiy rivojlanishida eng mas’uliyatli davr bo‘lib, aynan shu jarayonda sensor tarbiya, ilk matematik tasavvurlarni shakllantirish va ijodiy tafakkurni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

So‘nggi yillarda pedagogik jarayonda innovatsion ta’limiy o‘yinlardan foydalanish inklyuziv bolalarda o‘qishga bo‘lgan qiziqishni oshirish, ularning diqqatini jamlash, mustaqil fikrlash va harakat koordinatsiyasini yaxshilashda samarali vosita sifatida tan olinmoqda. Bu o‘yinlar orqali bola nafaqat bilim oladi, balki o‘zining ichki dunyosini ifoda etadi, tengdoshlari bilan muloqotga kirishadi va ijtimoiylashuv jarayonida faol ishtirok etadi.

Mazkur ishda maktabgacha yoshdagi inklyuziv bolalarga sensor tarbiya va ilk matematik saboq berishda innovatsion ta’limiy o‘yinlardan foydalanishning pedagogik asoslari, metodlari va amaliy ahamiyati ilmiy jihatdan yoritib beriladi.

ASOSIY QISM

Maktabgacha yoshdagi “inklyuziv” bolalarga sensor tarbiya va ilk matematik saboq berish bu bolalarning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda, ularning idrok, sezgi, tafakkur, eslab qolish va nutq qobiliyatlarini o‘yin orqali rivojlantirish jarayonidir. Bu jarayon har bir bolaning o‘z imkoniyatiga qarab rivojlanishini ta’minlaydi. Masalan, jismonan nogiron bola o‘yin davomida ranglarni sezish, shakllarni ajratish, harflar yoki raqamlarni teginish orqali o‘rganadi, ruhan sog‘lom bola esa bu jarayonda unga yordamchi sifatida faol qatnashadi. Natijada ikkala bola ham bir-biridan o‘rganadi biri sabr va ijtimoiylikni, boshqasi esa o‘ziga bo‘lgan ishonchni mustahkamlaydi.

Sensor tarbiya jarayonida bolalar bilan ranglar, tovushlar, shakllar, harorat va fakturalarni ajratish o‘yinlari o‘tkaziladi. Masalan, tarbiyachi bolalarga “Sehrli qopcha” o‘yinini taklif etadi. Unda turli shakldagi buyumlar qop ichiga joylanadi.

Bola qo‘lini kiritib, ko‘rmasdan buyumni ushlab, uning shaklini aytadi: dumaloqmi, to‘rtburchakmi yoki uchburchakmi. Jismonan nogiron bola bu jarayonda sezgi orqali tafakkurini ishga soladi, sog‘lom fikrlovchi bola esa unga so‘z orqali yordam beradi. Shunday tarzda, bolalar birgalikda idrokni, tafakkurni va nutqni mashq qilishadi.

Ilk matematik saboq berishda esa son, miqdor, o‘lchov va shakllar haqidagi tasavvurlar o‘yin shaklida shakllantiriladi. Masalan, “Shakl topamiz” o‘yini orqali bolalar polga yoyilgan shakllar ichidan aylana, kvadrat va uchburchaklarni topadi.

Tarbiyachi ularni sonlar bilan bog‘laydi: “Nechta aylana topding?” yoki “Qaysi shakldan eng ko‘p topding?” Bu jarayon ruhan sog‘lom bolalar uchun mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi, jismonan nogiron bola esa o‘z sezgi va e’tiborini mustahkamlaydi.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni hamda “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Nizomlarda har bir bolaga teng ta’lim olish huquqi berilgan. 2020-yilda tasdiqlangan “Inklyuziv ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi”da maktabgacha muassasalarda maxsus pedagog, logoped va psixolog yordamida har bir bolaga individual yondashuv ta’minlanishi belgilangan. Shu asosda, masalan, tarbiyachi “Ranglarni joylashtiramiz” o‘yinini o‘tkazadi bunda bolalar turli rangdagi kubiklarni bir xil rangli idishlarga joylashtiradi. Ruhan sog‘lom bola tez ishlaydi, ammo jismonan nogiron bola asta-sekin, ammo to‘g‘ri bajaradi. Tarbiyachi bu jarayonni rag‘bat bilan kuzatib, har ikkala bolani muvaffaqiyatga yo‘naltiradi.

Bunday amaliy mashg‘ulotlarda raqamlarni o‘rgatishda ham ijodiy yondashuv muhim. Masalan, raqamlar loydan yasaladi yoki qum ustida chiziladi. Bu usul sezgi organlarini ishga soladi, bolaning hissiy va motor faoliyatini kuchaytiradi.

Tarbiyachi “Bugun raqamlarni barmoqlarimiz bilan chizamiz” deb aytganda, bolalar sezish, ko‘rish va nutq orqali raqamni idrok etishadi.

Shunday qilib, inklyuziv bolalarga sensor tarbiya va ilk matematik saboq berish jarayoni bu har bir bolaning imkoniyatini ochish, ularning o'ziga ishonchini mustahkamlash va o'zaro hamkorlik orqali o'rganish imkonini yaratadigan innovatsion, amaliy va mehrga asoslangan pedagogik faoliyatdir.

Ta'lim-tarbiya yo'nalishi	Amaliy misol (o'yin, mashg'ulot)	Rasmiy hujjat yoki manba	Izoh: faoliyatning maqsadi va natijasi
Sensor tarbiya: sezgi organlarini rivojlantirish	Tarbiyachi bolalarga turli teksturalar (yumshoq mato, po'lat kalit, silliq shinavandal) qo'lga berib, pushti sumkadan qaysi buyum ekanini bilishni taklif qiladi. Sohishga qobiliyati cheklangan bola qo'ldan ushlab, boshqa bola yoki tarbiyachi unga yordamlashadi.	Maqola “Maktabgacha ta'limda bolalarni sensor rivojlantirishning ahamiyati” (2022-yil dekabr)	O'yin orqali bolaning sezgi tajribasi kengayadi, shuningdek, jismonan nogiron bola ham tengdosh bilan hamkorlikda ishlashni o'rganadi.
Ilk matematik saboq: shakl va miqdor tushunchalarini o'rgatish	“Shakllar va ranglar festivali” deb nomlangan mashg'ulotda bolalar alyumniy ramkalar ichida aylana, kvadrat, uchburchak shakllarni joylashtiradilar; tarkibida nogiron bola ham bor unga osonroq shakllar mustaqil beriladi, murakkab shakl esa guruh bilan birga tanlanadi.	Maqola “Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'limni tashkil etish” (2023-yil)	Bu jarayon orqali bolalar shakl va miqdor tushunchalarini amalda o'zlashtiradilar, inklyuziv guruhda ham har bir bola faol ishtirok etadi.
Individual yondashuv: har bir bolaning imkoniyatini hisobga olish	“Mening kichik laboratoriyam” deb nomlangan interaktiv koshinada turli bloklar piktogrammalar bilan ishlaydigan apparat, nutq va sezgi mashqlari joylashgan. Tarbiyachi nogiron bola uchun qo'shimcha piktogramma belgilarini tayyorlaydi, sog'lom thinking bolalar esa bu belgilar bilan guruhga o'girib ishlashadi.	Huquqiy me'yor: “Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida”gi qonunning inklyuziv ta'limga oid bo'limlari	Har bir bola o'z tezligida o'rganadi, bu esa ijtimoiy-emotsional jihatdan ham foydali bo'ladi, bola o'ziga qaram ko'z bilan emas, tengdoshlari bilan birga ishlash imkoniga ega bo'ladi.
Hamkorlik va jamoa bilan o'yin: ijtimoiy	“Rangli qo'l-qo'l o'yinida” guruh bo'lib bolalar katta chiqqichga sovun va suv bilan kichik tozalash stantsiyasi	UNICEF O'zbekistondagi inklyuziv ta'lim dasturi haqida xabar	Bu faoliyat bolalarda hamkorlik, tengdosh bilan muloqot, yordam berish va qabul qilish

Ta’lim-tarbiya yo’nalishi	Amaliy misol (o’yin, mashg’ulot)	Rasmiy hujjat yoki manba	Izoh: faoliyatning maqsadi va natijasi
ko’nikmalarni rivojlantirish	tashkil etadilar. Jismonan nogiron bola qo’lqinagina emas, balki “komanda rahbari” belgisi bilan o’rnatiladi, sog’lom bola esa unga yordam beradi.		ko’nikmalarini rivojlantiradi.
Raqam va miqdor bilan interaktiv o’yinlar	Quiz-formatda “Necha dona bollik apple bor?” deb so’raladi, bolalar plastmassa olma shakllarini sanaydi, sog’lom bola zo’r natija ko’rsatsa ham, nogiron bola uchun sodda sanash vazifasi tayyorlanadi va hamma guruh bilan ushbu natija muhokama qilinadi.	Maqola “O’zbekistonda inklyuziv ta’limning rivojlanishi va istiqbollari” (2023)	Bu mashq orqali bolalar son-miqdor tushunchasini o’zlashtiradilar, imkoniyati cheklangan bola sahnada qo’llanma bilan ishlaydi va ijobiy tajriba oladi.

XULOSA

Maktabgacha yoshdagi “inklyuziv” bolalarga ya’ni ruhan sog’lom, sog’lom fikrlovchi va jismonan nogiron bolalarga sensor tarbiya hamda ilk matematik saboqlarni innovatsion ta’limiy o’yinlar orqali berish bugungi kunda ta’lim tizimining muhim yo’nalishiga aylangan. Bu jarayon faqat bilim berish bilan cheklanmay, balki har bir bolaning shaxsiy rivojlanishiga, o’zini jamiyatda teng huquqli a’zo sifatida his etishiga xizmat qiladi.

Amaliy tajriba shuni ko’rsatadiki, interaktiv va ijodiy o’yinlar bolalarning sezgi, nutq, tafakkur va muvofiqlashtirish qobiliyatlarini tabiiy shaklda rivojlantiradi. Masalan, “Shakllar festivali”, “Rangli qo’l-o’yinlari” yoki “Mening kichik laboratoriyam” kabi mashg’ulotlarda har bir bola o’z imkoniyatiga qarab faol ishtirok etadi. Bu orqali sog’lom bola yordam berishni, jismoniy imkoniyati cheklangan bola esa o’ziga ishonishni o’rganadi.

Sensor tarbiya jarayonida bolalar atrof-muhitni his qilish, rang, shakl va tovushlar orqali idrokni chuqurlashtirishni o’rganadilar. Ilk matematik saboqlar esa miqdor, sanash, taqqoslash kabi tushunchalarni hayotiy misollar asosida o’zlashtirishga imkon beradi. Eng muhimi, bunday mashg’ulotlar inklyuziv ta’limning asosiy g’oyasi “har bir bola o’rganish imkoniyatiga ega” tamoyilini amalda ro’yobga chiqaradi.

Shuningdek, 2021-yil 19-avgustda qabul qilingan “Maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasi” hamda 2022-yil 2-fevraldagi “Inklyuziv ta’limni

rivojlantirish to‘g‘risida”gi qarorlar natijasida bu yo‘nalish uchun zarur metodik qo‘llanmalar, maxsus o‘quv dasturlar va pedagogik standartlar ishlab chiqildi. Natijada, tarbiyachilar endilikda har bir bolaning ehtiyojini hisobga olgan holda, o‘yin, muloqot va tajriba asosida ta’lim jarayonini tashkil etmoqda.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta’lim tizimida innovatsion o‘yinlar asosida sensor tarbiya va ilk matematik saboq berish bu nafaqat o‘quv jarayonini jonlantiruvchi vosita, balki bolalar o‘rtasida mehr, tushunish va tenglikni qaror toptiruvchi eng samarali pedagogik yondashuvdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Xolmatova, M., & Tursunova, D. (2022). Inklyuziv ta’limda maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlash metodikasi. – Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti.
2. Ergasheva, S. (2023). Sensor tarbiya va innovatsion o‘yin texnologiyalari. – Toshkent: “Istiqlol ziyosi” nashriyoti.
3. Qodirova, N., & Usmonova, G. (2021). Maktabgacha ta’lim jarayonida ilk matematik tushunchalarni shakllantirishning zamonaviy yondashuvlari. – Toshkent: “Yangi asr avlodi”.
4. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi (2022). Inklyuziv ta’limni tashkil etish bo‘yicha metodik qo‘llanma. – Toshkent: “Ma’rifat” nashriyoti.